

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора психологічних наук, професора

Волинець Наталії Валентинівни

на дисертацію

Твердохліб Наталії Гнатівни

на тему: «Психологічний супровід розвитку стресостійкості у

військовослужбовців в умовах воєнного стану»,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 053 Психологія

*Актуальність теми дисертації, її зв'язок
з науковими програмами, планами, темами*

Дисертація Твердохліб Наталії Гнатівни представляє собою теоретико-експериментальне дослідження проблеми розвитку стресостійкості у військовослужбовців в умовах воєнного стану та його психологічного супроводу та має як теоретичну цінність, так і безпосередній вихід у психологічну практику. Необхідно зазначити, що тривалість російської агресії на всій території України супроводжується високою інтенсивністю та напруженням. І у зазначених умовах психіка військовослужбовців працює на межі допустимої норми та на межі психічних навантажень.

Високий рівень мультифакторних стресогенних умов, що супроводжують усі сфери життєдіяльності українців, впливає на їхній фізичний, психічний, емоційний та соціальний стан. Особливо гостро ці наслідки проявляються у військовослужбовців, для яких постійна напруга, ризик для життя, відчуття невизначеності та відповідальності за інших стають невід'ємними складовими професійної діяльності. У таких умовах спостерігається не лише підвищене емоційне виснаження, але й розбалансування адаптаційних механізмів організму, що призводить до порушень сну, підвищеної тривожності, зниження концентрації уваги, емоційної притупленості або, навпаки, вибухових реакцій, а також до максимального зниження рівня стресостійкості. Високий рівень стресогенності впливає і на когнітивну сферу, послаблюючи здатність до прийняття рішень, планування та оцінки ризиків. Зважаючи на те, що щороку кількість учасників бойових дій швидко збільшується, актуальність їхнього психологічного супроводу розвитку стресостійкості стає ще більш очевидною та нагальною. Збільшення кількості ветеранів і військовослужбовців, які пережили бойовий досвід, створює значне навантаження на систему психологічної

підтримки, що потребує системного підходу до розвитку їхньої стресостійкості, емоційної стабільності та навичок саморегуляції.

Тому вищезазначене дає підставу вважати тему обраного Наталією Гнатівною дисертаційного дослідження такою, яка відповідає вимогам часу. Базові методологічні параметри дисертаційного дослідження (актуальність, мета, завдання, об'єкт, предмет, методи, наукова новизна, теоретичне та практичне значення роботи) сформульовані грамотно, коректно, адекватно визначеній проблематиці. Вибір застосованих методів та методик дослідження забезпечує досягнення мети та реалізації поставлених завдань. Всі застосовані методологічні прийоми, психодіагностичний інструментарій, засоби психологічного супроводу отримали належне теоретичне та емпіричне обґрунтування, відповідають предмету, меті і завданням дослідження, що значно підвищує їх валідизаційну цінність.

Дисертаційне дослідження виконане у межах комплексних науково-дослідних тем кафедри психології Навчально-наукового інституту психології та соціальних наук Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» «Соціально-психологічний супровід збереження психічного здоров'я особистості в умовах трансформації суспільства», «Трансформаційні процеси розвитку та становлення особистості у кризових ситуаціях: сучасні психосоціальні виміри» (державний реєстраційний номер 0122U201363 від 06.11.2022).

Аналіз змісту дисертаційної роботи

Загалом дисертаційна робота відзначається чіткістю і логічністю на кожному етапі її виконання – від обґрунтування наукового апарату дослідження до викладів розділів дисертації та її висновків.

Структура дисертаційного дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Чітко продумана структура дисертації дозволила охопити всі аспекти проведених досліджень, результати яких викладені в логічному зв'язку між собою і представлені на 189 сторінках друкованого тексту.

Дослідження побудовано на достатній джерельній базі, що складає 115 найменувань (з них 15 джерел іноземною мовою). Основні результати дослідження відображені у 12 публікаціях.

У першому розділі «*Теоретично-методологічні дослідження стресостійкості у військовослужбовців в умовах воєнного стану*» подається

аналіз накопичених до теперішнього часу наукових теоретичних поглядів та окремих емпіричних фактів з проблем переживання стресу та розвитку стресостійкості особистості в умовах воєнного стану. Авторкою здійснено огляд робіт, які розкривають сутність стресу та його особливостей, чинників розвитку стресостійкості особистості і за результатами теоретичного аналізу спроектовано теоретичну модель розвитку стресостійкості у військовослужбовців в умовах воєнного стану. Психологічні особливості стресостійкості військовослужбовців представлені у вигляді взаємодії особистісного, психофізіологічного, когнітивного та емоційно-мотиваційного компонентів, що залежать від чинників бойової обстановки та чинників дії в бойовій ситуації. Представлена модель ґрунтується на адаптаційних механізмах, комунікативних навичках, копінг-стратегіях та системі ціннісних орієнтацій військовослужбовців, що дозволяє підвищити їхню стійкість до стресових ситуацій.

На підставі проведеного аналізу авторка робить цілком слушні висновки про те, що баланс між компонентами стресостійкості визначають ступінь самоконтролю та здатність оцінювати умови бойової обстановки та власних ресурсів і можливостей необхідних для подолання дії несприятливих факторів.

У другому розділі дисертації *«Дослідження психологічних чинників розвитку стресостійкості у військовослужбовців в умовах воєнного стану»* обґрунтовано програму, процедуру та етапи емпіричного дослідження, представлено методологічний підхід до визначення специфіки стресостійкості військовослужбовців в умовах воєнного стану, подано характеристику інструментарію.

На особливу увагу заслуговує ґрунтовний аналіз результатів констатувального етапу емпіричного дослідження. Результати емпіричного дослідження представлені у вигляді аналізу компонентів стресостійкості (особистісного, психофізіологічного, когнітивного, емоційно-мотиваційного) та чинників бойової обстановки (чинників раптовості, небезпеки, невизначеності, дефіциту часу й збільшення темпу дій). За результатами цього аналізу виявлено, що в умовах воєнного стану рівень стресостійкості у військовослужбовців ЗСУ та ТрО визначається не лише фізичною підготовкою, а й психологічною стійкістю. Зокрема, навички управління стресом, психологічна готовність до непередбачуваних ситуацій та емоційна стійкість стають ключовими чинниками, що впливають на здатність військовослужбовців різних вікових категорій до ефективної дії в стресових обставинах.

У третьому розділі *«Концептуальна модель психологічного супроводу військовослужбовців в умовах воєнного стану»* представлено концептуальну

модель психологічного супроводу військовослужбовців в умовах воєнного стану; здійснено аналіз результатів впровадження програми психологічного супроводу розвитку стресостійкості військовослужбовців, а також проведена оцінка її ефективності.

На позитивну оцінку заслуговує розроблена дисертанткою концептуальна модель психологічного супроводу розвитку стресостійкості військовослужбовців в умовах воєнного стану, спрямовану на підтримку та підвищення психологічного комфорту, ментальної стійкості та емоційного здоров'я військовослужбовців під час виконання ними обов'язків у складних умовах. Підбір методів психологічного супроводу військовослужбовців (базового втручання, психологічного консультування, психотерапевтичних технік), форм (індивідуальної, групової) та заходів (презентація програми психологічного супроводу та інформаційний брифінг, психодіагностика, дебрифінг, тренінги для оптимізації внутрішнього потенціалу та відновлення психологічної безпеки особистості, ігрові активності, психологічні лекції, навчання методів саморегуляції тощо) відповідає сучасним реаліям і надає оригінальності дисертаційному дослідженню. Програма психологічного супроводу розвитку стресостійкості військовослужбовців реалізується в контексті психологічного, корекційно-відновлюваного, фізичного та соціокультурного напрямів. У моделі психологічного супроводу провідна роль відводиться адаптивним ресурсам особистості, що дозволяє забезпечити ефективність професійної діяльності військовослужбовців у будь-яких умовах.

За результатами її впровадження виявлено статистично значущі позитивні зміни за показниками проявів депресії, тривоги та фобій, неадаптивних копінг-стратегій, вольового самоконтролю, стресу та стресостійкості. Виявлено також статистично значущі відмінності у значеннях термінальних та інструментальних цінностей між віковими групами. Дисертантка зауважує на необхідності врахування цих вікових особливостей при плануванні та реалізації психологічного супроводу для цих груп військовослужбовців з метою підвищення ефективності підтримки та реабілітації. За результатами дослідження виявлено, що емоційно-комунікативна складова стресостійкості військовослужбовців, які постраждали внаслідок війни, залежить від рівня стресу та рівня їхньої комунікабельності. Результати дослідження показали, що психологічна підтримка суттєво знизилла негативний вплив стресу та сприяла підвищенню емоційної стабільності військовослужбовців різних вікових категорій.

Загалом, впроваджена програма психологічного супроводу розвитку стресостійкості військовослужбовців в умовах військового стану сприяла покращенню рівня комунікабельності, зниження рівня стресу та загальної стійкості, що є критично важливим для підтримки морального духу та ефективності у бойових умовах, допомогла військовослужбовцям розвинути навички стресостійкості, що позитивно вплинуло на їхню здатність адекватно реагувати на стресові ситуації, зберігати концентрацію та ефективно взаємодіяти у складі підрозділів.

Результати дослідження та його висновки є достовірними. Дослідження базується на аналізі достатньої кількості наукових літературних джерел, відповідній математико-статистичній обробці даних.

Логічним завершенням дисертаційного дослідження є обґрунтовані висновки, що засвідчують виконання поставлених завдань та досягнення мети дисертаційної роботи, а також становлять певний внесок у теорію та практику психологічної науки.

Дисертація виконана державною мовою. Стиль дисертації відповідає вимогам, що висуваються до наукових праць такого рівня, а також відзначається логічністю, послідовністю, обґрунтованістю.

Результати дисертаційного дослідження мають безсумнівну практичну значущість. Скомпонований психодіагностичний комплекс методів дослідження компонентів стресостійкості військовослужбовців та розроблену програму психологічного супроводу розвитку стресостійкості військовослужбовців в умовах військового стану можна застосовувати військовим психологам, соціальним працівникам, офіцерам морально-психологічного забезпечення, психотерапевтам та фахівцям центрів психологічної реабілітації у рамках відповідних програм.

Результати дослідження впроваджено в практику діяльності закладу охорони здоров'я («Національний військовий медичний клінічний центр «Головний військовий клінічний госпіталь») та приватну практику клінічних психологів, на базі яких зреалізовано авторську концептуальну модель психологічного супроводу військовослужбовців в умовах воєнного стану.

Зауваження та побажання до дисертаційного дослідження

Оцінюючи позитивно проведене наукове дослідження, разом з тим, слід висловити певні зауваження і побажання:

1. Оскільки мета дослідження полягає в теоретико-методологічному аналізі підходів дослідження проблем стресостійкості військовослужбовців в умовах воєнного стану та розробці моделі психологічного супроводу військовослужбовців. Прошу авторку уточнити, по-перше, які методологічні підходи стали концептуальною базою для проведення емпіричного дослідження.

I, по-друге, стосовно розробки зазначеної моделі психологічного супроводу військовослужбовців – її назва представлена авторкою по-різному в тексті роботи (с.13 - модель психологічного супроводу військовослужбовців, с. 14, 104, 133 – концептуальна модель психологічного супроводу військовослужбовців в умовах воєнного стану, с. 139 – модель розвитку стресостійкості у військовослужбовців в умовах воєнного стану. Наразі хотілося б авторку попросити надати роз'яснення стосовно різниці у цих моделях.

2. У висновках до першого розділу та у висновках до роботи (с. 46 та с. 138) зазначається, що авторкою «Доведено зв'язок дії кортизолу на різні структури центральної нервової системи та психофізіологічних змін щодо функціонування організму». Наразі хотілося б авторку попросити надати роз'яснення стосовно застосованих методів дослідження впливу кортизолу на структури центральної нервової системи та психофізіологічні показники.

3. У третьому розділі дисертаційного дослідження в п.3.1 (с. 85) заявлено «Мета – розробити програму психологічного супроводу та лікування психічних травм та їх наслідків...» і нижче зазначено один з етапів цієї програми: «Формулювання висновків та надання рекомендації щодо складання програм лікування та психологічної реабілітації, які містять застосування медичних практик для поліпшення емоційно-психологічного стану та когнітивного впливу». У зв'язку з цим доцільно попросимо авторку уточнити обсяг власних фахових компетенцій щодо здійснення лікувальних втручань, а також розмежувати психологічні, психотерапевтичні та медичні аспекти програми.

4. Є деякі зауваження до стилістичного, логіко-структурного та орфографічного оформлення дисертаційної роботи.

Висловлені зауваження й побажання не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження Наталії Гнатівни Твердохліб, і, швидше є наслідком підвищеного інтересу, який викликає предмет дослідження та наукові напрацювання авторки. Дисертація представляє собою закінчене дослідження, що відкриває перспективні напрями подальшої роботи.

ВИСНОВОК

Дисертаційна робота Твердохліб Наталії Гнатівни «Психологічний супровід розвитку стресостійкості у військовослужбовців в умовах воєнного стану» є оригінальним, завершеним, самостійним науковим дослідженням, що має наукову новизну, теоретичне та практичне значення, містить результати, які є важливими як для науковців, так і для практиків. Автореферат дисертації повною мірою розкриває основні наукові результати, отримані дисертанткою у процесі дослідження і не містить положень, які були би відсутніми у тексті дисертації.

Отже, кваліфікаційна робота Н. Г. Твердохліб «Психологічний супровід розвитку стресостійкості у військовослужбовців в умовах воєнного стану», повністю відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 261 (зі змінами), Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 167 (зі змінами), а її авторка – Наталії Гнатівни Твердохліб, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор
професор кафедри соціальної роботи
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Наталія ВОЛИНЕЦЬ

« 10 » жовтня 2025 року

